

7 Има један парадокс у бићу знаменитих људи:
они су састав двеју половина од којих је час једна час друга већа и јача.
Познато је, сви људи без разлике имају две половине лица и главе које се
разликују. Али изузетни људи су у бићу, карактеру, и делању свом спрег двеју
половина које су у вечитој борби надрастања, једна другу силе на пораст, и
^{А шта велика,}
(раде тако) на целини ~~како~~ да опет буде парадокс, испада знатно већа но обе
половине заједно.

7 Две су неједнаке половине већ и Љубишини Паштровићи,
оно класично наше племе и земљица, што леж^и тамо доле и увучена под Црну
Тору, и извучена на Јадранско море. ~~То~~ је онај наш свет који је час суров
горштакчи слободар и примитивац, час уваспитани и, што рекао Љубиша, "проце-
јеђени" тип људи, који нису бадава били "млетачки људи!" ^(А млетачки су) ~~то~~ ^{двојак} ~~опет~~ ^{двојак},
сад прави васали, сад пријатељи и високо привилеговано словенско племе ~~које~~ ^{које} је
у ~~својој~~ ^{у својој} средине ^и смело бирати народни кнезови, и чија су деца ~~женила и удава~~
~~и~~ гла да се жене и удају племићкама и за племиће горде Венеције. ^{Али} чим би

~~много~~ претегла та ласкава и опасна приморска половина, потегао би одонуд из крша к себи корен црногорски, и разравнотеженост би се опет поправила.

Стјепан Митров Љубиша, чисти и голи Паштровић, како се ^{генересинга година прошлог века} тамо каже, почео је да живи живот ~~младог~~ ^{младог} човека ~~и да се тиме годинама~~ ^{своје} ~~прошлого~~ са доста талијанског ветра бар у једној половини главе. У то време нису додуше више владали оним крајевима Млечићи, него Аустрија; али су, према Словенима, уз Аустрију стајали далматински Италијани. Момчић Љубиша говори скоро искључиво талијански. Али, ~~са~~ с друге стране ^{он је} толико наш горш-тачки тип оних времена, да неће никако у школу. Једва ће, већ матор дечко, ~~не~~ научити читати и писати, а до краја ће извести лудост да баш никакву школу не сврши. ^{у свему} Настаје унутрашња борба, јер му је у судбини писало да баш гла-вом и пером постане знаменит за поко^нљења. ^{Љубиша} ~~не~~ ће дакле мало помало стећи знања и културе, ^{полако је,} а српски ће научити тако да ће нам после, као писац, у то-ме смислу подупрети кућу безмало наравно с Вуком и Његошем. — Меједнаке по-путке ^{у љубиши} се носе и даље. Човек који је ~~даровитим~~ духом и слухом оценио шта је, и какав је језик тамошњег нашег света, тај човек није могао остати глув ни

за дивоте талијанског језика; ^и тако ће Љубишини први књижевни радови бити преводи великих дела талијанске књижевности на наш језик; додуше ^{одмах} са јасном амбицијом да се покаже шта се све може, и како се ^{све} могу рећи ствари на ^енаш језику ако неко тај језик зна. На онда, у каснијим годинама, она половина у којој се градио Љубиша књижевник, устаће одлучно против оне у којој се градио и изградио Љубиша политичар; и бар ће у последњих ~~десет~~ десетак година Љубишина живота згоде и незгоде послужити да се сав човек пренесе у књижевност, да добије храброст, како рече сам Љубиша за себе, да пређе "на оригиналност".

И на политичком пољу ће се код Љубише истаћи карактеристично трвеће између двеју неједнаких половина. Љубиша ће ићи с народном, ~~и~~ чисто словенском странком, с оном која ће имати у идеалу сједињење, под Аустријом, Далмације са Хрватском и Славонијом, ^{Дво је то} дакле идеал једног словенског блока који би некако федералистички стао према Аустрији. Отворену и срчану борбу је водио Љубиша ^{на ње је} у почетку ^{Дво} само обичан чиновник у Будви, ~~про-~~ тив странке аутономаша, у којој је један део Словена, заједно са далматинским

Талијанима, стајао за аутономију само Далмације. ~~Што~~ је, наравно, и Аустрији милије било од заједнице скоро свих њених јужних Словена. На политичком попришту, убрзо је постало јасно ^{Дордекич} обема странама: да у Љубиши живи и кује планове и тактике знатан политички дар. Баш политички. Умео је Љубиша ~~да~~ да броди по суку, и ходи по мокру. ~~Нити~~ начелан до херојства, нити опортунист до занемарења народног интереса. Према Аустрији је Љубиша имао тактику ^у каквој би га били учили некадашњи Млетци. А на другој половини је био неморни заступник народа, народни човек стално на збору и договору с браћом, друг и отац свима којима је помоћ била потребна, ~~како~~ како би га учили да ради Паштровићи и Црна Гора. Подешавао је Љубиша те две ^{Браните} половине мајсторски. Врло много је постизавао за народ; ~~није~~ није заборављао ни себе чувајући осетљивост Аустрије. Постао је, и остао посланик на далматинском сабору, био и претседник тога сабора; био биран за делегата тога сабора у бечко царевинско веће. У Аустрији, познат је био и лично цару. У Далмацији, народу је био учитељ и судија, сва вера и поуздање. Политички говори Љубишини памтили су се и у Бечу; ^{они су} ~~одавали~~ одавали ~~су~~ човека даровита, речита једном речитошћу

која је задобијала ^{(лепотој и} истинама, ~~народним~~ ^{и јест} Народна памет, кроз на-
 родну реч говори^{ла} је из Љубише, и бранила ~~и~~ народну ствар; ^{а нам} ~~народна~~
 народни хумор ~~и~~ фасцинирао ^{је} велику господу у Бечу. ^{једнако} Осећате ли ~~и~~ ^и две поло-
 вине? Побеђивао је кроз Љубишу политичара и Љубиша књижевник, и књижевник
 је ^{при том} често био јача половина. Бивало је политичких ситуација када, што рекао
 Љубиша, "зло злу одушка није давало", али ~~Љубиша~~ је успевао да отвори оду-
 шак. Тридесетак година ^{(је Љубиша} дао ~~и~~ политици, и кроз политику, ^{(дао је година и} служби тамошњем
 народу. ^{у Бечу је сарађивао} ~~и~~ сарађивао с чесима, и ^и служ^{ио} свима Словенима у Аустрији.
~~Држе~~ није ни могао ^(радиом) јер је ^{лет} у 54-ој години живота умро. Уосталом, како све
 мора да дотраје, дотрајала је ^(Љубишина делатност) ~~и~~ политика и пре ^(већ ве) смрти. ^(Било је ипак неких немирних померања) Или се вештина Љуби-
 шина истањила ^(Јула) или је у опортунитету ^(већ ве) дара прешла меру; или је, по божјој
 вољи, дошло крајње време да ^(Љубиша) ~~и~~ књижевности даде бар ^(неколико немирних) година живота,
~~он~~ ^{он} се немило сукоби^о са народном странком, и пропа^о на изборима тако ~~да~~
 се у политику више ^(нијаво) не врати. Умро је 1878-е, ^и оставив за собом жену и тро-
 је ^(деце незбринуте) ~~и~~ у књижевности ^(је оставио) оно, и онолико, да ће потомству вазда би-
 ти жао што јесамо толико, што политика ^(у животу и раду Љубишину) поједе много од књижевности.

Шта је књижевно дело Љубишино? Сем још несређених и не-
издатих мемоарских списа о Црној Гори, ^{ко су} три не много дебеле, али драгоцене
књиге: Приповијести црногорске и приморске; и две књиге Причања Вука Дојче-
вића. Наредно питање би било: ^{ка} ~~ка~~кво је ~~дело~~ књижевно дело Љубишино? Оно је
своје врсте, и одговор тражи ход аналитички. ~~Наслови књига јасно~~ ^{Наслови књига јасно}
откривају националну ориентацију: тле је Црна Гора и њено ^(Приморје, а мајсторица је) ~~Приморје~~
^{прерађено народно причање, мучења и шала. По} модернизовано, проширено ~~прерађено~~ и допуњено причање народног порекла ^(појединачно је) ~~народно~~
^{Љубиша} ~~дело~~ ^{ом} народни приповедачу ^{XV} века Вуку Дојчевићу. По језичком квалитету и мо-
тивим ^{Љубишино} ~~прича~~ ^{је} чиста класика, овејано духовно благо. ~~Ка~~кво ~~ка~~кво је,
~~оно је~~ претворљиво у даље облике књижевности свакога рода. Чисто естетичка, фор-
мална вредност дела није још окупила критичаре на дефинитивну тачку. А на
тој тачци, наше је мишљење, мање би требало говорити о логици и симетрији
склопа Љубишине приче, а више о ^(ослободом) типу те приче. Љубишина прича није ни нове-
ла ни такозвана кратка прича, него је ^(врло оригинално) причање летописног карактера. То је
неуоквирена, широка фреска, која не приказује живот уопште, ^(и симболи) ~~кр~~оз измишљену
^(Љубишина прича) ~~фабулу~~ ~~прича~~ приказује живот тамошњег народа у минула времена и нарснови

локалне историје. Заплете у Љубишиној причи не стварају љубав и сваковрс-
не срасти срца, него амбиције породица и појединаца који су у историју за-
дирали. Местимично има личне романтике, али је и та увек у ткиву историје.
Скочићевојка и Црногорка Горде нису типови љубавница за роман, него за дра-
му. Оне су пропале у ватри историје, оне су јунаци. Велика историја, наравно,
не зна за њихове случајеве; али народни летопис ^{зна, јер} ~~за народни летопис не~~ ^{не зна} ~~не зна~~ ^{не зна} ју-
наке. ^а Баш као што тамо горе, Бог познаје све јунаке. Затим, Љубишина прича
не само да је народни летопис, него је писана усменим народним стилем. То,
веле критичари, уметност литерарна не допушта. Не допушта, ^{сеп кад мора допустити} ~~не допушта~~ ^{не допушта} је
Љубиша ^{је} изреком навео да ^{он} ~~да~~ ^{пише} "догађаје у својој отаџбини"; а завичај Љуби-
шин неких четири ^{сто година} ~~сто~~ година пре нашег времена, био је ^{узна} ~~земља~~ ^{земља} ~~породи-~~
це од имена отимале ^{се} ~~о~~ власт, а владао ^{је} ~~наво~~ ^{наво} ~~Историју~~ ^{Историју} тога доба ^{може} ~~и~~ ^и данас
причати само ~~народни~~ ^и ~~летопис~~ ^и усмена народна реч. Та чудесна усмена
народна реч остаде нам као највећа победа ^и ~~бла~~ ^{бла} ~~из~~ ^{из} оних времена кад смо
~~са Турцима~~ ^и ~~Млечићима~~ ^и ~~живели~~ ^{живели} живот, а крај ва-
тара и по манастирима ^и ~~ковали~~ ^{ковали} ~~језик~~ ^{језик} који је сам собом историја. Сви наши

писци који су тај ^{зубни} народни језик носили у себи ~~као природу и~~

крв — немамо их сувише — ^{засида} грешили су не само против ^и чистоте књижевних ^и родова

и против симетрије литерарног стила, него и против граматике, али су оста-

вили бесмртна дела. ^{Тад је већина, а оту} спада и Љубиша. ^{Не само да изводи изговори нашег света на}

^{знају.} ~~не~~ него наши критичари не знају довољно ^(вредности и значај опш) ~~о~~ простонарод-

ни ^{от} горшачки ^{који} језика носи у себи не само начело нашег живота, него и начело

наше мисли. Сва филозофија и поезија ~~на~~ нам је тамо у ^{опш} кршу, и сва термино-

логија ^{у опш језику} којим се служили Владика Раде, Љубиша, Марко Миљанов. То је

кристална палата наших идеја, пуна реда, логике, и симетрије. Али зато што

је тим језиком грађен махом еп и летопис, ~~у тим~~ ред и симетрија

тог језика и те мисли не иду ^{у мисли} толико у ~~тврди~~ тесан оквир ^{у мисли} приче, колико у де-

бар ток и здрав ^{у мисли} ритам ^{у мисли} причања.

[Овим што рекосмо ~~бар~~ ^{оно} наговестили ~~о томе~~

да критика при оцењивању Љубише није ~~ид~~ ишла у рафинованију анализу.

Један критичар је признао Љубиши свега вербални дар? А шта је тим постигао

и утврдио? Као да вербални дар није корен сваког литерарног дара? Други је

критичар поставио суд: да је Љубиша неоригиналан; ~~а~~ све у његовим књигама само народно благо; ~~а~~ сав стил директан пренос ^{говори} његових фраза простонародног ~~националног језика~~ начина изражавања при опису ствари, при вршењу обичаја, при суђењу. Има ту много истине, али у одређивању нема рафинованости. Народни летопис, и док је чисто усмена работа, мучна је ^{„литературна“} прерада ~~какоју народ не може да изврши~~ ^{неког} супериорног слушаца, који бира, проверава, прерађује, стеже и шири. Па онда даље: прерада те прераде ~~и~~ једног још супериорнијег слушаца. Најзад, ^{обрада} ~~прерада~~ усменог летописа у писмени, ~~да~~ ~~једнако једнако~~ књижевност је, лична и оригинална књижевност ^с овога рода. Љубиша је скроман био кад је причања своја на народне теме назвао ~~причањима~~ ^{По се причања Љубиша.} ~~како је~~ Љубиша је не само прерађивао и ^(асимилује и документовао, стварао) додавао, него је ~~прерађивао~~ ^{Без алузије} једну доследну интерпретацију људских карактера и њихова умовања. ~~Критичар~~ критичар замерио је Љубиши развучено^ст и многа удаљавања од главне теме и плана. Љубиша, више уметник него његов критичар, казао је то елегантно: "малко уминути главну повијест." За пример разравно-тежености наведе ^{сва} ~~неки~~ ^{критичари обично} Скочићевојку, ^{допадаје у ушну амбону.} Али у тој приповијести ~~није главна при~~

судбина скочићевојке није главна прича, него епизода, иако је Љубиша ~~решио~~ ^{решио} да ~~у~~ ^у звучну реч стави ~~у~~ ^у наслов. Главно причање је врло уредно и стегнуто дат летопис о породици ~~Штиљановића~~ ^{Штиљановића}. Тај летопис има лепу ~~и~~ ^и уметничку пуноћу наше историје и начина живота у оним крајевима током ~~XIV~~ ^{XIV} и ~~XV~~ ^{XV} века. Занимљиво и документовано је изведено ~~гранање~~ ^{оне} породице на део који ће провери ~~ти~~ ^{овој последњој} ~~и~~ ^и на део који ће позитивну историју нашу наставити. А на ~~на~~ ^{на} грани је ванредно избачен фатум нашег народа: да непрестано разапиње снаге и животе од старе постојбине на југу, преко целог Балкана, до у земље са оне стране Дунава и Саве. Стеван Штиљановић ~~је~~ ^{у Срему} Паштровић ~~пореком~~ ^{је} ~~и~~ ^{Он је} дуго година ~~у~~ ^{завичају и} чуват ~~о~~ ^о честитост Паштровића према Млетцима. А кад је морао кренути из ~~завичаја~~ ^{завичаја}, отишао је ~~у~~ ^у Босну, и тамо бранио ~~Јајце~~ ^и Јајце од Турака, и био рањен. ~~На~~ ^и ~~затим~~ ^{затим} ~~ара~~ ^ишао у Срем ~~и~~ ^и ~~тамо~~ ^и ~~брани~~ ^и народ од Турака ~~и~~ ^и постао српски ~~деспот~~ ^{деспот}. ~~Некадашњи~~ ^{некадашњи} Паштровић ~~до~~ ^и до тога да буде светац у сремском манастиру. ~~Причање~~ ^и ~~у~~ ^и Скочићевојци. ~~Остали~~ ^{Остали} ~~критичар~~ ^{критичар}, који је ~~добро~~ ^{добро} заступао Љубишину уметничку природу, сетио се негде да ни он не треба да остане дужан уобичајени ударац, и исписао: да је Љубиша чисто

начисто узео своју причу Штепан мали од Владике Рада. И ту има истине, али опет без рафинованијег срањивања. Љубишин Штепан је материјалом биографских података и аргументима за психолошко тумачење чудне појаве лажног цара, ~~у црногорској историји~~ толико богатији од Владичина Штепана, да ће они који данас сутра буду радили Штепана као прави позоришни комад, више ~~је~~ читати Љубишу него ~~Вегоша~~ ^{Владика} ~~и~~ ^{је} песник, под једном ^{је} светлошћу само приказао свога јунака.

[Љубиша је на једном месту казао класичну реч: писати крвавим мастилом." Он није при том мислио на мастило књижевника у првом реду; него пре свега на крваво скупо уметничко стварање народа. Народ не измишља, народ не ради ~~с тренутком~~ с тренутком инспирације; него зрно шаљиве или тужне приче облаже стотину и стотину пута живљеним истинама, и провлачи то кроз уста стотине и стотине даровитих приповедача и препри^усав^о - ведача, док се најзад не укалуши у стил и језик који су крваво адекватни садржини, као месо кости и кожа месу. ^(Љубиша се родио са талентом да кроз узона и одама народне) ~~Онај ко кроз своје таленте узона и одама~~ ^(и он је могао бити и говорник и писар) ~~најбоље~~ начин причања, ~~тај који је могао бити и говорник и писар~~ без сарадње народне у духу и ~~најбоље~~

Али раз љубишић ~~зато~~
 језику. ~~Нити је~~ нити је ^{зато} скупљачко пуњење ~~торбе~~ торбе код народа,
 нити просто позајмљивање. ~~У омиљеној је~~ ^{У омиљеној је} ~~у омиљеној је~~ особити ^и пу ^и инспирације за
 особиту врсту причања. То је књижевност која настаје кроз узајамну службу
 безличнога личном и личнога безличног. То је Љубишин случај. А познато је
 да су тако посвала многа и разна уметничка дела врло велике вредности;

Илијада; Народне песме нашег народа; катедрале XII века; пагоде далеког ~~истока~~
 истока; и т. д.

[Напоследку, да ли више или мање приповедач, Љубиша није
 само приповедач. Он је један од оних 4-5 стубова на којима се држимо ~~културни~~
~~културни~~ ^и ~~способностима~~ ^и ~~нашим~~ ^и ~~кроз~~ ^и ~~невероватно~~ ^и ~~савршен~~ ^и ~~језик~~ ^и ~~сељач-~~
 ког нашег света; језик чист, строг, рељефан ^и ~~сам~~ ^и ~~са собом~~ ^и ~~уметничко~~ ^и ~~дело~~. Вук у
 Србији, Његош у Црној Гори, Даничић у Војводини, Љубиша у Далмацији, ето
 нам ~~најбољи~~ ^{савршен} историски летопис, и ~~најбоља~~ ^{велика} уметност. На тој основи стоји и
 Љубиша приповедач. Прича његова не одговара у свему естетским законима ~~и~~
 склопа лепе прозе. Али летописни материјал његов везан је изнутра истори-
 ским жилама, а везан је ~~и~~ ^и споља ~~и~~ ^и ~~мајстор~~ ^и ~~разговарања~~ ^и ~~и~~

казивања, ~~настава~~. То се не може ни уторбарити, ни имитовати, ни научити.

То је оригиналан дар оних који су позвани да класи^{напогани}ци дух чувају и настав-
љају. Докле се та^и дух држи, има и историје, и уметности, и народа. Рад се
тај извор затвори, мртви смо^{мртви} много. ~~Зато~~ Молимо^{зачи} Бога да љубиша не буде по-
следњи имитатор народног духа, језик^а и приче.

Усидора Сивула